

kidolgozni vagy rendszabályokat bevezetni: a mágia maga az Élet tudománya: segítségével még a halál is legyőzhető.

A titkos összefüggések tanát egy másik – szigorúan titkos – írásműből, a graeco-arab forrásokra épült és a szimpatikus mágia ismereteit tartalmazó „Picatrix”-ből sajátíthatták el azok, akik a mágikus erő birtokába akartak jutni. Nekik ugyanis pontosan kellett tudniuk, hogy mely ásványok, drágakövek, fémek, növények, állatok, emberek melyik bolygóhoz tartoznak. Ismerniük kellett mindegyik bolygó szimbólumát, másként hogyan fordultak volna segítségért az adott bolygó démonjához? A mágus azonban még mindezek ismeretében is csak a megfelelő időpontban gyakorolhatta hatalmát, ehhez pedig a Zodiacus és a hozzátartozó 36 démon (az úgynevezett dékánok) világában, végeredményben az egész asztrológia birodalmában alapos jártasságra kellett szert tennie. A bolygók, angyalok, szimbólumok, invocációk, talizmánok, színek bonyolult világának összefüggéseit csak alapos tanulás árán lehetett elsajátítani. Nem csoda, hogy valóságos tudománnyá fejlődött a fehér vagy természetes mágia (magia naturalis), amely a Cosimo művét betetőző unoka, a „nagy-szerű” (il Magnifico) melléknévvel felruházott *Lorenzo de Medici* uralkodása idején megnyílt *Academia Platonica* (1470) keretei között a keresztény tanításokkal is jól összeegyeztethető, csaknem teologikusnak tekinthető jámbor tudomány volt. „Nulla est scientia quae nos magis certificet de Divinitate Christi, quam magia et cabala” – mondta *Giovanni Battista della Porta*, aki „Magia naturalis” című könyvében foglalta össze a titkos tudományokra vonatkozó ismereteket, és Nápolyban *Accademia dei Segreti* elnevezésű akadémiát is alapított ezek művelésére.

A római egyház a „magia naturalis licita est non prohibita” elvet vallva mindaddig megtűrte a természetes mágiát, amíg teurgikus elemek nem keveredtek a természet erőit csupán megismerni, de nem kormányozni igyekvő próbálkozásokba. Amint azonban *Pico della Mirandola*, majd különösen tanítványa, *Johan Reuch-*

lin egyre több kabbalisztikus elemet szőtt a fehér mágiába, hiába határolta el magát a fekete vagy diabolikus mágiától, nem egyszer keveredett eretnekség gyanújába.

Ismerve az emberi természetet, megértjük, hogy a természetes (fehér) mágia virágzásával párhuzamosan, de a legnagyobb titokban számos művelője akadt a fekete (ördögi, diabolikus) mágiának is. A fekete mágiát *Plótinosz* goétia elnevezésével még igyekezett elhatárolni a jószándékúnak és akár a vallásos tanításokkal is összeegyeztethető teurgiától. Amint azonban ez utóbbiba – főként az alexandriai *Philon* tanításaiból – egyre több platonikus és kabbalisztikus elem keveredett, a goétia rohamos gyorsasággal nigromantiává (fekete mágiává) alakult.

A fekete mágia hívei eleinte – a 3–4. században – még csak a „bűbajos” *Virgilius* (*Virgilius magicus*, *Virgilius veneficus*) szellemét „kérdéztették” a sortes *Virgilinae*-nek nevezett sztichomantikus (szurkálásos) módszerrel. Később azonban már nem elégedtek meg ezzel az ártatlan szórakozással, amelynek segítségével még a Bibliát is „faggatták” a jövőjükre kíváncsiak, hanem magát a Pokol fejedelmét kívánták megidézni. Ám előbb meg kellett ismerni a Pokol hierarchiáját. Ehhez nyújtott segítséget a neves francia humanista, *Jean Bodin* 1580-ban kiadott „*Démonomanie*” című könyve, amelyből kiderült, hogy az „ördögi Monarchia” 72 fejedelemségből áll, ezt a birodalmat pontosan 7 405 926 gonosz lélek népesíti be. Bodin – aki egymaga 800 boszorkányt juttatott máglyára – a Földről kipusztítandó boszorkányok és boszorkánymesterek számát kétféle becsléssel, ezek mindegyikét szörnyű kínhalállal ajánlotta igaz útra téríteni.

Kellett is a pontos lajstrom az 1215 óta működő *Szent Inquisition*nak, másként hogyan is tudott volna ítélkezni az eretnekek felett? A tortúrának alávetett szerencsétlen a Sanctum officium előtt csak akkor tudta néven nevezni a Sátánt, ha ismerte és szövetségben állt vele. Ezért is kellett pontos rendszerbe foglalni a titkos tudományokat, amelyeknek legrészletesebb felsorolását

bizonyára a 16. században élt kalandos életű orvosdoktor: *Henricus Cornelius Agrippa von Nettesheim* műveiben találjuk meg.

Hősünk Kölnben született. Eleinte a katonaságnál szolgált, majd orvostudományt tanult és doktori címet szerzett. Ezzel azonban nem elégedett meg, ezért – tanulmányai folytatása céljából – Spanyolországba utazott, ahol a titkos tudományok megismerésére adta a fejét. Ettől kezdve bárhová ment, eretnekséggel vádolták, ezért folyamatosan menekülnie kellett. Két alkalommal azonban még így sem tudta elkerülni a börtönbüntetést. Mindössze 48 évet élt, ez idő alatt alkotta meg a *De occulta philosophia* és a *De incertitudine et vanitate scientiarum, declamatio invectiva ex postrema Auctoris recognitione* című két fő művét. Ezekben részletes felsorolását adja a csillagjósolásnak, az arcismének, a homlok-, tenyér- és körömjósolásnak, a homokszemekből-, kávéüledékből, olajfoltból, láng-lobogásból stb. végzett jövendölésnek, a béljósolásnak, a titkos fogalmakkal végzett szellemi tornának, az álomfejtésnek, a természetes-, a szám- és a fekete mágiának, a varázslásnak, a halottidézésnek, a horoszkóp-készítésnek, a kártyavetésnek, a kristály- és a tükörmágiának, tehát mindannak, amivel ügyes szélhámosok, szemfényvesztők és csalók nagyszerűen tudják kihasználni az emberek műveletlenségére épült hiszékenységét. Az iskolázatlanság, sok esetben az iskolai képzés konzervatívizmusa, egyoldalúsága gyakran nem követte az élettudományi ismeretek fejlődését. Ezek helyébe könnyen tudtak behatolni a legképtelenebb tévtanok, közöttük is különösen a kísértethistóriák, a boszorkányhit, a vámpírhit, az ördögidézés, az emberfarkas és más rémtörténetek, amelyek a regényírók képzeletén kívül napjainkban a filmekben, a televízióban és a képzőművészetben is igyekeznek a valóság látszatával felruházni a „civitas diaboli” képzeletbeli szörnyetegeit.

Külön megjegyzést érdemel, hogy a gyógyítás művészete sem maradhatott

mentes a mágia befolyásától. Napjainkban az alternatív gyógyászat különféle ágazatai „természetgyógyászat”, „homeopatiás gyógyászat”, „vegetarianizmus” és más elnevezések alatt hirdetik valójában a hajdani természetes mágia új mezbe öltöztetett tanításait. Könyvek jelennek meg a drágakövek „gyógyító erejéről”, talizmánok „misztikus” tulajdonságairól. Ezek a csodálatos hatások azonban nem csak a szívinfarktus, az agyvérzés, a daganatos megbetegedések vagy az AIDS, de még egy „közönséges” influenza ellen sem képesek megvédeni az embereket.

A történelem az élet tanítómestere. Az élettudományok történetébe betekintve világossá válik, hogy az emberiség jövőjét nem a „csodák”, hanem egyes-egyedül a valóság tényeinek feltárása és egyre alaposabb megismerése biztosítja. Ennek záloga egyrészt a természettudományos kutatások módszereinek és intenzitásának folyamatos fejlesztése, másrészt a kutatás újabb és újabb eredményeinek mind szélesebb körben történő megismertetése. Az ismertetést azonban – *Tisza Kálmán* szavait idézve – már az iskolában kell kezdeni. „Itt kell megvetni az alapjait annak – mondta –, hogy az egészségügy Magyarországon javíttassék”.

A politikus, *Tisza Kálmán* után a magyar egészségügy kiválóságai: *Sauer Ignác*, *Markusovszky Lajos*, *Fodor József* és mások küzdöttek az iskolai egészségnevelés bevezetéséért. Az elmekörtan nagyszerű hazai művelőinek élén *Laufnauer Károly* hirdetett harcot a babonáság és a varázstudományok ellen. Tanításaik azonban napjainkra – sajnálatos módon – feledésbe merültek. Az élettudományok fejlődésének történetére vetett pillantásból ezért megerősítve látjuk annak a régi bölcs mondásnak az igazát, amely szerint „ki a múlt tapasztalatai alapján a jelenben helyesen cselekszik, az biztos jövőnek tekinthet elébe”.

Karasszon Dénes

A szülői nevelési stílus

Elméleti megközelítések és vizsgálati módszerek

A szülői hatások meghatározó szerepe már köztudott, számos kutatási eredmény igazolta, hogy a szülő-gyermek kapcsolat a személyiségfejlődés több területére kihatással van. Így a gyermekekkel foglalkozó szakemberek számára a tanulók magatartásának, iskolai teljesítményeinek, társas készségeinek, deviáns problémáinak a megértéséhez ezek a tapasztalatok nagyon fontosak. Arra vállalkozunk, hogy áttekintjük a nevelési stílus elméleti megközelítéseit, a legfontosabb tipológiákat kiemelve, majd igyekszünk bemutatni olyan vizsgálati módszereket, amelyeket hazai kutatók is alkalmaztak a szülői nevelési stílus feltárására.

A fejlődéslektan kutatóinak érdeklődése már nagyon korán a szülő-gyermek kapcsolatra irányult, arra törekedve, hogy meghatározzák a szülői nevelési stílus fogalmát és vizsgálati módszerek megalkotásával feltárják hatását a gyermek személyiségfejlődésére. A definíció kialakításakor – szemléletüktől függően – három tényezőre helyezték a hangsúlyt: a szülő és a gyermek közötti érzelmi kapcsolatra, a szülő által alkalmazott nevelési eljárásokra, nevelési gyakorlatra és a szülő nevelési elveire, nézeteire. (*Darling és Steinberg, 1993*)

Elméleti megközelítések

A pszichodinamikus megközelítések a szülő-gyermek közötti érzelmi kapcsolatot tartották meghatározónak, és azt vizsgálták, hogyan hat a gyermek pszichoszexuális fejlődésére, személyiségének alakulására. Azt vallották, hogy a szülő nevelési nézetei határozzák meg a nevelési stílust, nem pedig a viselkedésmódok, nevelési eljárások, amelyeket gyermekével szemben alkalmaz.

A tanuláselméleti megközelítés (viselkedéslektan és a szociális tanulás) a viselkedés felől közelítette meg a nevelési stílust, a szülők nevelési elvei, attitűdjei helyett inkább a nevelési tevékenységekre fókuszáltak. A gyermekek fejlődését a

„tanulási” környezet határozza meg, és ezt a nevelési stílus, valamint a szülői viselkedésminták alakítják. Azonosították a szülői kontrollt, amely olyan nevelési eljárások mélyén húzódik meg, mint a fizikai büntetés, szabályok alkalmazása a mindennapi életben. A nevelési stílust úgy tekintették, mint a szülői viselkedések összességét.

A szülői nevelési stílus dimenzióit, amelyeket a korai elméletalkotók dolgoztak ki, egy másik megközelítésnek tekinthetjük. A szocializációt kutató kezdeti vizsgálatok is felhasználták ezt. Sokan képviselték ezt a szemléletet, közéjük tartozik *Schaefer* (1965), aki a szülői nevelői attitűdök cirkumplex modelljét dolgozta ki, és két dimenzió mentén osztályoz: az autonómia-kontroll és a szülői szeretetgyűlölet. *Becker* ezt a két dimenziót az érzelmi melegség-hidegségnek és a korlátolás-engedékenységnak nevezi. (*Ranschburg, 1975*) A különböző kutatók által alkalmazott dimenziók nagymértékű hasonlóságot mutattak és konszenzus kezdett kialakulni azzal kapcsolatban is, milyen összefüggés van a gyermek fejlődése és a szülői nevelési stílus között.

Schaefer elméletét ismertetjük részletesebben, amely szerint a kontroll és az érzelmi kapcsolat jellege alapján négy nevelési stílus különíthető el. (*Ranschburg, 1979*) A meleg-engedékeny, harmonikus

nevelési attitűd, amely a legkedvezőbb hatású a személyiségfejlődésre. Az érzelmi-
leg meleg, szeretetteljes kapcsolat a gyer-
mek elfogadását, igényeinek figyelembe-
vételét jelenti, de ez nem eredményezi a
mindentől óvó, túlzottan féltő szülői neve-
lést. Az engedékenységre sem a gyermek
túlzott szabadjára engedése, hanem meg-
kívánja bizonyos szabályok, tilalmak be-
tartását, amelyeket nem szigorúan merevek.
Ez a nevelési attitűd kedvezőleg hat a
gyermek fejlődésére, „pozitív módon for-
dul a világ felé: aktív, becsvágyó és ba-
rátságos, szelleme rugalmas, kreatív”.
(Ranschburg, 1975)

A meleg-korlátozó attitűd a túlzottan
szerető és a viselkedést nagymértékben
szabályozó szülői nevelést jelenti, amely
még a kamasz önál-
lóságát is megakadá-
lyozza, a tetteit irá-
nyítani akarja. A
korlátozással szem-
beni ellenérzéseit a
gyermek nyíltan nem
élheti ki, mivel az
agressziót tiltja a
szülő, ezért befelé
irányul ez a feszült-
ség és szorongás ki-
alakulásához vezet-
het. E nevelési stílus
túlzottan konform
viselkedést eredményez, a gyermek kevés-
bé kreatív az engedékeny légkörben nevel-
kedőhöz képest, a szabályokhoz való ma-
ximális alkalmazkodás jellemzi.

A hideg-engedékeny, elhanyagoló ne-
velés jellemzője, hogy a szülő elutasítja
gyermekét, nem tudja kielégíteni a függő-
ségi igényét. Nyílt ellenszenv, a gyer-
mekkel való nem törődés jellemzi ezt az
attitűdöt, illetve ha a szülő mégis foglal-
kozik a gyerekével, az inkább fizikai bü-
ntetésekben nyilvánul meg. A gyerek a
szülővel szembeni agresszióját a környe-
zetében vezeti le, amely antiszociális ma-
gatartást eredményez és a kriminalitás fe-
lé sodródást.

A hideg-korlátozó, tekintélyelvű neve-
lési attitűdöt hasonlóan a gyermekkel

szembeni ellenérzések, a kötődés elutasí-
tása jellemzi, amely nem nyíltan, hanem
rejtetten, a túlzott, szinte elviselhetetlen
korlátozások formájában jelentkezik. A
gyermekből ez agressziót vált ki, amelyet
nem fejezhet ki. Ez a szülő gondoskodik a
gyermekéről, sokszor fel is emlegeti, hogy
ő milyen sok áldozatot hoz, és amit tesz,
az csakis a gyermekéért történik. Ebben az
ellentmondással terhes légkörben, hálát-
lannak érzi magát a gyerek, büntudatot él
át. A nevelési attitűd neurotikus konfliktu-
sokat eredményez, szélsőséges esetekben
agresszióját a gyermek önmaga ellen
fordíthatja, öngyilkosságba menekül.
(Ranschburg, 1979)

A korai elméletekkel szemben *Diana
Baumrind* tipológiája a szülő-gyermek
kapcsolat megfigye-
lésein, szülőkkel ké-
szített interjúkon és
óvodás gyermekek
viselkedésének meg-
figyelésén alapul,
vagyis empirikus ta-
pasztalatok alapján
alakult ki. (*Darling
és Steinberg*, 1993) A
konfigurációs meg-
közelítés a nevelési
stílust olyan mintá-
nak tekinti, amely
összetett, több konk-

rét tevékenységet foglal magába, amelyek
külön-külön is hatással vannak a gyermek-
re, de egy-egy konkrét viselkedés kevésbé
fontos a gyermek fejlődése szempontjából,
hanem a teljes szülői nevelés mintázata a
döntő. A konkrét tevékenységek mellett a
szülőnek a gyermekével kapcsolatos hie-
delmeit, nézeteit és érzéseit is a nevelési
stílus fontos alkotóelemének tartja, ezért
ezt a megközelítést a hiedelmek rendszeré-
nek is nevezik. (*Darling*, 1999)

A szülői nevelés szerinte a kontroll
funkciója mentén szerveződik, amely nem
a korlátozást, a fizikai büntetés alkalmazá-
sát jelenti, hanem azokat a törekvéseket,
amelyekkel a szülő igyekszik elősegíteni
gyermeke beilleszkedését a családba és a
társadalomba, vagyis a minél kedvezőbb

*A kutatók a gyermekek számára
alkottak kérdőíveket, amelyekben
arra kérték őket, képzeljék magu-
kat a szülők helyébe és úgy ítélik
meg az állításokat. Ez vezetett vé-
gül oda, hogy fontossá vált a ku-
tatók körében, vajon a gyerekek
hogyan észlelik szüleik nevelési
attitűdjét. Számukra dolgoztak
ki vizsgálati módszereket, ame-
lyekkel az észlelt szülői nevelési
stílust tudták mérni.*

szocializációt. A kontroll alapján három minőségileg eltérő szülői nevelési stílust különített el: autoritáriánus, autoritativ és permisszív, amelyek más területeken is különbségeket mutatnak, ilyenek a kommunikációs stílus, a gyermekkel szembeni követelmények érettsége, a gondoskodás. Vizsgálatait óvodáskorú gyermekek és szülei körében végezte, így a nevelési stílus hatását erre a korosztályra vonatkozólag ismertetjük, az idősebb gyermekeknél megfigyelhető különbségekre később térünk ki. (Durkin, 1995; Hattie, 1992)

Az autoritáriánus, tekintélyelvű szülő nagyon szigorú, megköveteli a szabályok betartását, szabadon él hatalmával, feltétlen engedelmisséget kíván. Kommunikációjában inkább a parancs figyelhető meg, bünteti, ha gyermeke áthágja a szabályokat. Kevésbé érzékeny és figyelmes gyermekére. Ebben a nevelési stílusban nevelkedők szociális készségei kevésbé fejlettek, a gyerekek zárkóztak, félénkek, gyakrabban fordulnak tekintély-személyhez segítségért, az intellektuális érdeklődésük alacsony szintű.

Az autoritativ, megkívánó szülőnek éret, a gyermek életkorának megfelelő, egyértelmű elvárásai vannak. Határozott kontroll jellemzi, de mindig megmagyarázza a szabályok szükségességét, és figyelembe veszi a gyermek érveit. A kétirányú kommunikáció általános nála és a gyermek önálló törekvéseinek támogatása. Erzelmi meleg és a másik felé irányuló figyelem jellemzi. A gyerekek nagyobb önállóságot és önkontrollt mutatnak, új helyzetekben bátrabbak és a társas kapcsolataikra is a nyitottság jellemző.

A permisszív, engedékeny szülő túlzott mértékben támogatja a gyermek törekvéseit, nagy szabadságot biztosít, nem kontrollál, és kevésbé állít fel szabályokat. Érzelmi tekintetben változóak ezek a szülők, vannak olyanok, akik meleg és elfogadó kapcsolatban állnak gyermekükkel, míg mások hűvösek, zárkóztak, nem érdeklődnek gyermekük iránt. Az óvodáskorban ez a gyermekek éretlenségét okozza, gyengébb önkontrollt és önállóságot. (Cole és Cole, 1997)

A gyermek szocializációja szempontjából az autoritativ nevelési stílus a legkedvezőbb, amely instrumentálisan kompetens személyiséget eredményez. Baumrind elméletének kritikussai leginkább azt kifogásolták, hogy a kutatások a normál, jól működő családok szülői nevelési stílusát vizsgálta, míg a deviáns nevelés jellemzőit nem. A másik fő kritika, hogy a megfigyeléseit, interjúit csak az amerikai középosztály családjain belül végezte. Ennek ellenére elmélete és eredményei, mint később bemutatjuk, számos további kutatás kiindulópontjául szolgáltak.

Maccoby és Martin elmélete a nevelési stílus osztályozásához a kontroll, a követelmények mellett egy másik dimenziót is bevezet, a szülői érzékenységet, amely hasonlóságot mutat a korábbi elméletekben alkalmazott, a szülő-gyermek kapcsolat érzelmi légkörét leíró (melegség, elfogadás) dimenzióhoz. (Darling és Steinberg, 1993) A különbség abban fedezhető fel, hogy az érzékenység a gyermek jelzéseinek figyelembe vételére, elfogadására vonatkozik, az előző elméletekben ez a dimenzió a gyermek viselkedésétől, jelzéseitől függetlenül is meglévő érzelmi elfogadást írta le. Az érzékenység mértéke alapján gyermekközpontúnak nevezi a szülői nevelési stílust, ha a szülő nagymértékben figyelembe veszi gyermeke jelzéseit, illetve szülőközpontúságnak, ha kevésbé veszi azokat figyelembe. (Atkinson, 1995)

A két dimenziós elmélet szerint az autoritativ, megkívánó szülőket nagyfokú érzékenység jellemzi, elfogadóak gyermekükkel. A követelményeik is egyértelműek, határozottak, magas szintű a kontrollérték náluk. A családi döntések meghozatalakor figyelembe veszik gyermekük véleményét, és a tiltásokat megmagyarázzák.

A tekintélyelvű szülőket nagy mértékű kontroll jellemzi, gyermekük elé magas követelményeket állítanak, de az érzékenységük alacsony szintű, inkább szülőközpontúak, vagyis a gyermek jelzéseire kevésbé képesek figyelni. Fontosnak tartják az engedelmisséget, a normák betartását.

Az engedékeny szülő alacsony szintű követelmények elé állítja gyermekét, kevésbé kontrollálja viselkedését. Gyermekcentrikus attitűd jellemző rá, elfogadó, érzékeny a gyermekkel kapcsolatban.

A két dimenziós megközelítésből adódik, hogy egy negyedik nevelési stílust is elkülönítettek. Az elhanyagoló nevelés azokra jellemző, akiknél alacsony szintű a követelmény és a gyermek iránti érzékenység. Ezek a szülők általában el vannak foglalva a saját dolgaikkal, nem érdeklődnek gyermekeik problémái iránt, szülőcentrikusak. Szélsőséges esetekben visszautasítást, elutasítást jelent, de ez még olyan mértékű, hogy a normál övezetbe sorolhatjuk.

A szülői nevelési stílus vizsgálati módszerei

A szülői nevelési stílus kutatásainál alkalmazott módszerek is hasonló sokszínűséget mutatnak, mint ahogyan az elméleti megközelítéseknél tapasztaltuk. A nevelési magatartás vizsgálatánál főként a szülő-gyermek kapcsolat megfigyelését, interjúkat és attitűdskálákat alkalmaztak. A módszerek közül részletesebben a kevésbé időigényes és így a kutatók által gyakrabban használt attitűdskálákat ismertetjük.

Kezdetben ezek a kérdőívek a szülők vizsgálatára készültek, arra kérve őket, hogy ítélik meg, a nevelési magatartást leíró állításokkal mennyire értenek egyet. *Schaefer*nek (1965) fontos szerepe volt a szülői nevelést mérő attitűdskálák kidolgozásában, hiszen a nevéhez fűződik a PARI (Parental Research Instrument), amelyet 23 – egyenként öt állítást tartalmazó – skála alkot és a gyermekek számára kidolgozott változata, a Children's Reports of Parental Behavior – CRPB. (*Ranschburg, Bolla és Sipos*, 1984) A PARI-t számos hazai kutatásban is alkalmazták, annak ellenére, hogy a validitását megkérdőjelezték, vagyis egyáltalán nem biztos, hogy a gyermek a szülői nevelést úgy éli meg, ahogyan a szülő nyilatkozik erről. A nevelési attitűdök mérésére ez mégis elfogadható vizsgálati eszköznek tekinthető.

Később a kutatók a gyermekek számára alkottak kérdőíveket, amelyekben arra kérték őket, képzeljék magukat a szülők helyébe és úgy ítélik meg az állításokat. Ez vezetett végül oda, hogy fontossá vált a kutatók körében, vajon a gyerekek hogyan érzékelik szüleik nevelési attitűdjeit. Számukra dolgoztak ki vizsgálati módszereket, amelyekkel a észlelt szülői nevelési stílust tudták mérni.

Az attitűdskálák közül olyanokat ismertetünk, amelyeket hazai kutatásokban is alkalmaztak, így a magyar populáción is bemért, gyermekek számára készült vizsgálati eszközök. *Posztos és Uzonyi* (1989) óvodáskorú gyermekek körében végezte vizsgálatát a szülői nevelési attitűdöknek a szociometriai pozícióra gyakorolt hatását kutatva. Az anyákkal a PARI magyar változatát töltették ki a nevelési attitűdök feltárására, míg a gyerekeknél az észlelt nevelési magatartás feltárására a PPI-t (Parent Perception Inventory) választották, és kikérdezés módszerrel vették fel a vizsgálati személyek életkora miatt. A PPI 5–13 éves gyermekek vizsgálatára alkalmas, 18 viselkedésozostályt tartalmazó kérdőív, amelyben mindegyik kategóriához egy-egy állítás tartozik. Ezeknek a szülői viselkedéseknek a gyakoriságát kell megítélni egy ötfokú skálán. Külön van egy attitűdskála az apára és egy az anyára nézve, amely alskálákat tartalmaz: anyai pozitív és anyai negatív, illetve apai pozitív és apai negatív skála. A 18 viselkedési kategória közül ismertetünk néhányat a negatív (például fenyegetés, kiabálás, mellőzés) és a pozitív megnyilvánulásokból (például megerősítés, vigasztalás, beszélgetés).

Sallay és Münnich (1999) három eltérő Likert-típusú skálát is alkalmazott a gyermekek által észlelt szülői nevelési eljárások vizsgálatára, amikor azt vizsgálták, hogy a családi háttér milyen hatással van a középiskolások self-fejlődésére. Az egyik a PAQ (Parental Authority Questionnaire), amelyet *Buri* (1991) a Baumrind által kidolgozott autoritatív, tekintélyelvű és engedékeny nevelési stílusok vizsgálatára alkott. Ez a kérdőív 30–30 állítást tartal-

maz az anyai és az apai nevelés feltárására. A kérdőívet főiskolások körében is alkalmaztuk a szülői nevelési attitűdök mérésére, ebből a változathoz ismertetünk egy-egy állítást, amelyek az anyára vonatkoznak. (Oroszné, 2000)

Az autoritativ nevelési stílus: „Gyermekkoromban édesanyám a velem kapcsolatos elvárásait elmondta, de megbeszélhettük azokat, ha úgy éreztem, nem ésszerűek.” A tekintélyelvű nevelési stílus: „Gyermekkoromban édesanyám nem engedte, hogy bármely döntését megkérdőjelezzem.” Az engedékeny nevelési stílus: „Gyermekkoromban édesanyám megengedte, hogy a legtöbb dologban egyedül, irányítása nélkül döntsék.” Az egyes skálák tíz állítást tartalmaznak, és az elért pontszámok összege mutatja meg, hogy melyik nevelési stílus mennyire jellemző a szülőre.

A CRPR-t (Child Rearing Practices Report) az eredetileg Block által kidolgozott, de később Likert-típusú skálává átalakított kérdőívet Sallay és Münnich (1999) magyar vizsgálati mintára fejlesztette ki, amely két dimenzió mentén méri a nevelési stílust: korlátozás és gondoskodás. Ennek egy változata ugyancsak az anyára és egy másik az apára vonatkozik. A vizsgálati személyek megítélték, mennyire volt jellemző az adott állítás a szüleikre. Korlátozás: „Szeretném a gyermekeimet távol tartani az olyan gyerekektől vagy családoktól, ahol a mi családunktól eltérő értékek és elképzelések uralkodnak.” Gondoskodás: „Tiszteletben tartom gyermekem véleményét, és arra biztatom, hogy ezt őszintén mondja is el.”

A harmadik kérdőív Harvey elméletén alapul, és ezt gyerekekkel és szülőkkel készített mélyinterjúkra alapozva fejlesztették ki korábban, hogy a magyar vizsgálati mintára alkalmas legyen. Ebben a kutatásban ennek a kérdőívnek egy tovább alakított változatát alkalmazták, amely már konkrét állításokat tartalmaz mindkét szülőre vonatkozólag. (Sallay, 1999)

Az attitűd-kérdőívek közé tartozik a Tóth és Gervai (1999) által a magyar viszonyokra adaptált módszer is, amelyet a céllal fejlesztettek ki, hogy klini-

kai populáció vizsgálatára is alkalmas módszer álljon rendelkezésre. A Szülői Bánásmód kérdőív (H-PBI) 25 állítást tartalmaz, amelyek három skálába rendeződnek: ez a szeretet-törődés, a korlátozás és a túlvédés. A korlátozás az autonómia, önállóság bátorításával, illetve a szabadság korlátozásával kapcsolatos tételeket tartalmazza, míg a túlvédés az infantilizálóan, túlzottan védő magatartásokat írja le. A vizsgálati személyeknek egy négyfokú skálán kell megítélniük, hogy az adott állítás mennyire igaz, jellemző a szüleikre. A szeretet skála: „Meleg, barátságos hangon beszélt velem. Gyengéd volt velem”. A korlátozás skálája: „Szerette, ha én döntöttem a saját dolgaiban.” A túlvédés skálája: „Igyekezett függő, önállóan helyzetben tartani.” A skálák értékét az egyes állításokra kapott pontszámok összege adja. A normál populáció (középiskolás és főiskolás személyek) mellett állami gondozásban lévő fiatalokkal is végeztek vizsgálatot, amely igazolta a kérdőív validitását, hiszen szignifikáns különbségeket találtak a szülők megítélésében. Ezt a kérdőívet a szerzők alkalmannak tartják a veszélyeztetett fiatalok vizsgálatára, hiszen gyors eszköz az elhanyagoló, rideg és túlzottan korlátozó vagy túlvédő szülői hatások feltérképezésére.

Az attitűdskálakon kívül azonban vannak más módszerek is, amelyek alkalmassak a szülői nevelés megismerésére, ezek közül a Ranschburg és mtsai (1984) által kifejlesztett vizsgálati módszert ismertetjük, amely kritikus nevelési helyzeteket tartalmaz, és arra kéri a 10–14 éves korú gyerekeket, ítéljék meg, szüleik mit tennének az adott helyzetben. A választási lehetőségeket a Schaefer-féle négy nevelési attitűd-kategória mérésére dolgozták ki. Egy példa a nevelési helyzetekből: „Társaidal megbeszélitek, hogy vasárnap hajókirándulásra mentek. Csakhogy szombaton este bement a rádió, hogy másnap valószínűleg esni fog. Vajon elengedne-e édesapád vagy édesanyád?” (Ranschburg és mtsai, 1984) Az eredmények összesítésével meghatározható, hogy a szülőre milyen nevelési attitűd jellemző.

Látható, hogy a gyakorlatban számos eszköz áll a kutatók, szakemberek rendelkezésére, amelyek főként arra irányulnak, hogy minél egyszerűbb, a fiatalok számára is érthető tételek felhasználásával tudják feltárni a szülők nevelési nézeteit vagy az általuk alkalmazott eljárásokat, és képet kapjanak a nevelési stílusról.

A szülői nevelési stílus hatása a gyermek fejlődésére

A nevelési stílussal kapcsolatos vizsgálatok főként azt hivatottak feltárni, hogy milyen hatással vannak az eltérő szülői nevelési minták a gyermek társas készségeire, problémamegoldó viselkedésére, iskolai teljesítményére, pszichoszociális fejlődésére. Az eredmények alapján azt a következtetést vonták le, hogy a szülői érzékenység, vagyis a gyermek elfogadása a szociális kompetenciára, a pszichoszociális fejlődésre van hatással, míg a követelmények, a kontroll főként az instrumentális készséget és a viselkedés-kontrollt (például az iskolai teljesítményt és a deviáns viselkedések előfordulását) befolyásolja. Ezek a hatások nemcsak kisebb gyerekeknél, hanem serdülőknél is megfigyelhetők és kimutathatók voltak, bár néha az eredmények csak a változók közötti korrelációs kapcsolatokon alapulnak. (Darling, 1999)

Az autoritatív, megkívánó szülői nevelési stílusban nevelkedett gyerekek sokkal jobb társas készségekkel rendelkeznek,

proszociálisak, társas kapcsolataikban felelősségteljesek, függetlenek, a drogok csábításának ellenállnak, megfelelő az ön-bizalmuk. Iskolai teljesítményük kiegyensúlyozott, magas szintű.

Az autoritáriánus, tekintélyelvű szülői hatás azt eredményezi, hogy a gyermek kevésbé kompetens és magabiztos társas kapcsolataiban, mérsékelten teljesít jól

az iskolában, alacsonyabb az önértékelés, viszont deviáns problémák (droghasználat) ritkán fordulnak elő. Ez a nevelési stílus eltérően hatott a két nem tekintetében, a lányok sokkal függőbbek voltak, mint a fiúk.

Az engedékeny szülők gyermekei jól alkalmazkodók, proszociálisak, viszont sokkal inkább ki vannak téve a drogoknak, mint azok, akiknél szigorúbb, határozott kontrollt alkalmaztak a szülők. Iskolai teljesítményük is kevésbé jó, de magasabb az önértékelésük.

Az elhanyagoló nevelés hatása a gyerekeknél úgy jelentkezik, hogy társas kapcsolataik-

ban ők a legkevésbé kompetensek és proszociálisak a többiekhez viszonyítva, jobban ki vannak téve droghasználatnak és az iskolai teljesítményük a leggyengébb, nem érdekli őket a tanulás. (Lamborn és mtsai, 1991)

Ismertetünk néhány olyan, főként amerikai serdülőkkel végzett kutatást, amelyek a szülői nevelési stílus hatásait vizsgálták ennél a korosztálynál. Dornbusch és kollégái (1987) 12 évesek körében vé-

A nevelési stílussal kapcsolatos vizsgálatok főként azt hivatottak feltárni, hogy milyen hatással vannak az eltérő szülői nevelési minták a gyermek társas készségeire, problémamegoldó viselkedésére, iskolai teljesítményére, pszichoszociális fejlődésére. Az eredmények alapján azt a következtetést vonták le, hogy a szülői érzékenység, vagyis a gyermek elfogadása a szociális kompetenciára, a pszichoszociális fejlődésre van hatással, míg a követelmények, a kontroll főként az instrumentális készséget és a viselkedés-kontrollt (például az iskolai teljesítményt és a deviáns viselkedések előfordulását) befolyásolja. Ezek a hatások nemcsak kisebb gyerekeknél, hanem serdülőknél is megfigyelhetők és kimutathatók voltak, bár néha az eredmények csak a változók közötti korrelációs kapcsolatokon alapulnak.